

Munich Personal RePEc Archive

Economic dimensions of agrarian transations

Bachev, Hrabrin

Institute of Agricultural Economics, Sofia

1995

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/76471/>

MPRA Paper No. 76471, posted 30 Jan 2017 16:33 UTC

ИКОНОМИКА НА СЕАСКОТО СТОПАНСТВО И УПРАВЛЕНИЕ НА СЕАСКОТО СТОПАНСТВО AND ECONOMICS MANAGEMENT

ГОДИНА XXXXI
VOL UME XXXXI
7/1996, Sofia

СЕЛСКОСТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
ИНСТИТУТ ПО ИКОНОМИКА НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО
AGRICULTURAL ACADEMY
INSTITUTE OF AGRICULTURAL ECONOMICS

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОДНА

P. Трендафилов, ПЕНТАТА И ПЕНТНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРСКОТО
ЗЕМЕДЕЛИЕ / 3

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКА, ИНВЕСТИЦИОННА И СТРУКТУРНА

ПОЛИТИКА

B. Митов, ПРОГНОЗА ЗА ОСНОВНИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ НА ИКОНОМИКАТА НА
БЪЛГАРИЯ ЗА 1996-2020 г. / 9

УПРАВЛЕНИЕ И ЕФЕКТИВНОСТ

X. Башев, ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА АГРАРНИТЕ ТРАНЗАКЦИИ / 11
A. Самалиева, M. Николова, АГРОИКОНОМИЧЕСКА ЕФЕКТИВНОСТ НА ПИЩЕ-

/ 18

РЪКИТЕ ЗА ТОРЕНЕ НА ПШЕНИЦА
B. Граматиков, B. Зарков, ЕФЕКТИВНОСТ НА ПРОДУКЦИЯТА ОТ ЕЧЕМИК И
ПШЕНИЦА В СТАЦИОНАРЕН ПОЛСКИ ОПИТ С ПОНОСИМОСТ И САМОПОНО-

/ 26

СИМОСТ В РАЙОНА НА ЮГОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ
A. Колева, C. Салева, ИКОНОМИЧЕСКА ЕФЕКТИВНОСТ НА ПРОИЗВОДСТВОТО
НА КЛОНОВИ И СЕМЕННИ ПОДЛОЖКИ ЗА ЯКОИ ОВОШНИ ВИДОВЕ / 30

M. Пешевски, B. Анакиев, ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ НА ПРОИЗВОДСТВОТО НА
КРАВЕ МЛЯКО В МАКЕДОНИЯ / 33
T. Атанасова, C. Димитров, M. Лазев, СНИЖАВАНЕ НА РАЗХОДИТЕ ЗА

/ 38

ИЗКУСТВЕНО ОСЕМЕНЯВАНЕ В ПИЙКОВЪДСТВОТО
H. T. Начков, ОПТИМИЗАЦИЯ НА ВИСОКОЕФЕКТИВНИ ТЕХНОЛОГИИ ЗА
ДЪЖДЛIVАНЕ ПРИ ЕКСПЛОВАТАЦИЯ НА НАПОИТЕЛНИТЕ СИСТЕМИ / 41

/ 45

Кр. Ренолен, ЕДНА ЧАСТНА ФЕРМА В ИЗТОЧНА ФРАНЦИЯ
AT. Иванов, ХЪРВАТСКА: ИКОНОМИКА И ЗЕМЕДЕЛИЕ / 47

EDITORIAL

R. Trendafilov, LEASE AND LEASE RELATIONS IN BULGARIAN AGRICULTURE / 3

SCIENTIFIC AND TECHNICAL INVESTMENT AND STRUCTURAL POLICY

V. Mitsov, A FORECAST OF MAIN MACROINDICES OF BULGARIAN ECONOMY
1996-2020 / 9

MANAGEMENT AND EFFICIENCY

Hr. Bashev, ECONOMIC DIMENSIONS OF AGRARIAN TRANSACTIONS / 11
A. Samaliova, M. Nikiova, ECONOMIC EFFICIENCY OF WHEAT FERTILIZATION

/ 18

RECOMMENDATIONS IN BULGARIA
B. Gramatikov, B. Zarkov, YIELD EFFICIENCY OF BARLEY AND WHEAT IN FIELD
TRIALS IN SOUTH EASTERN BULGARIA / 26

Икономически измерения на аграрните трансакции

Ст.н.с. д-р ХРАБРИН БАШЕВ

Институт по икономика на селското стопанство — София

Икономиката на разходите за трансакция (Transaction Cost Economics) е нова методология, която ни помага да разберем по-добре развитието на управленческите структури и институции в модерните икономики. След теорията идея на Коазе тази нова теория за икономическа организация се разви през последните 15–20 години, като промени значително принципите за формиране на икономическата политика на държавата и бизнес стратегията на фирмите (Williamson, O., 1985). Постулатите на неокласическата икономия се пресмислиха и съществена част от икономическите разходи — разходите за трансакция, се включиха в икономическия анализ. Така формулата се *Нова институционална икономика* (New Institutional Economics) има като иманентен съставки традиционната икономика на производствените разходи (Production Cost Economics) и *Икономиката на разходите за трансакция*. През последните години икономиката на трансакциите се използва за изучаването на институционалната структура на селското стопанство и на „тихата революция“ в аграрните организационни форми (Masten, S., 1991, Baty, P., 1992). Тази нова концепция обаче не е напълно адаптирана към аграрната сфера за изследване на управленческите механизми и фактори за институционална модернизация. Освен това повечето разработки имат теоретически характер или се ограничават до изучаване на отделен вид трансакции (снадбяване със суровини и капитал, маркетинг).

В страните от Източна Европа Икономиката на разходите за трансакция е почти непозната методология. В същото време голяма част от обществените разходи за трансформиране на съществувашите структури са свързани с различни тип трансакции между икономическите агенти. Следователно този нов подход може в голяма степен да отговори на предизвикателствата.

Това, които фундаменталните промени в институционалната структура поставят пред теорията и практиката на Икономиката на трансформацията (Transitional Economics).

Целта на тази статия е да адаптира понятието *жестоката на Икономиката на разходите за трансакция* към трансформацията се аграрна икономика. Аграрните трансакции¹ и разходите свързани с тях ще бъдат поставени в центъра на икономическия анализ. Структурата за организационна на трансакциите в аграрната сфера и икономическата роля на държавата ще бъдат обяснени на основата на потенциална на различните организационни форми за минимизиране на разходите за трансакции. Ще се очертаят насоките за разработването на тази концепция при анализа на институционалната структура в трансформирания селски стопанство. Крайната цел на материята е да се предложи ефективна база за развитието на бизнес организациите в земеделното и на аграрната политика на държавата.

Пазар или Механизъм

Предимствата на специализацията и обществено разделение на труда са добре известни от древни времена. В такава система индивидите разменят продуктите на своя труд и притежават ресурси, или казано на икономически език те осъществяват *трансакции* помежду си. Икономическите агенти използват пазара като ефективен механизъм за организация на техните трансакции. Значимостта на „невидимата ръка на пазара“ при координиране на икономическата дейност е поставена сред фундаменталните на политическата икономия повече от 200 години. *Пазарните цени* предоставят на икономическите агенти достатъчни стимули и цялата необходимост за икономическата система. На тяхна основа участниците в икономически отношения правят ефективно разпределение на наличните ресурси максимално изпращайки своята печалба. Цялостно децентрализираната пазарна система дава на производителите ефективни сигнали за потребителите, търсене, преработка на ресурсите, технологичните възможности и т.н. Индивидите нямат нужда от друг механизъм, който да определя дали да произвеждат пшенично зърно или червен пипер, дали да станат фермери или банкери, дали да купуват или наемат ресурси, дали да обработват своята земя или да построят голям клуб на нея. Пазарът е крайният съдий и критерий за икономическата активност. Пазарът служи като форма за организация на индивидуалните трансакции и за разпределение на икономическите ресурси между различ-

¹ В специалната икономическа литература не съществуват определения за понятието трансакция въпреки, че в практиката икономическите агенти използват езика на трансакциите. Тъй като не съществуват достатъчно пълни български термини за трансакция ние ще използваме чуждата дума, която в някои области на икономическата практика вече също е навлязла в българия. Под трансакция най-общо ще имаме предвид различните видове икономически отношения между стопанските субекти.

ни дейности. Разпределението на обществените ресурси, което се получава като резултат от тази пазарна координация (конкуренция) е най-ефективно за системата като цяло. Сега това фундаментално достижение на Неокласическата политическа икономия е азбучна истина и може да се намери във всички модерни учебници по икономика.

Това, което е ново в развитието на икономическата теория през последните години е идеята, че „съществуват разходи за използването на ценовия механизъм“. Пръв Коазе я формулира през 1937 г. по следния начин: „Ако производството се регулира от ценовото движение, производството би могло да се осъществява без каквато и да е организация, тогава ние може да попитаме: *Защо съществуват организациите?*“ (Coase, 1937, стр. 19). Не е ли възможно всички трансакции и координацията между факторите на производство да се правят от пазара? *Защо в пазарните икономики съществуват организации за съвместно производство, снабдяване, маркетинг, преработка, иновации? Защо фермерски сдружения, кооперативи, корпорации съществуват в селското стопанство? Или казано по друг начин: защо технологически разделените етапи на икономическа дейност са свързани една с друга вместо с всички други (пазара)?*

Фундаменталният въпрос следователно е: *защо фермерите предпочитат да осъществяват своите трансакции чрез някаква организация различна от пазара?* Едно възможно обяснение е, че в резултат на традицията, навиците и т. н. земеделските производители продължават да работят съвместно, независимо от променящите се условия. Друго обяснение е, че фермерите харесват кооперативния труд и те предпочитат да правят трансакциите си чрез организация без да се интересуват от пазара. Трето възможно обяснение е, че земеделските производители не са добри мениджъри и те могат да работят само под нечие ръководство. Макар и да обясняват в известна степен някои аспекти от развитието на организационната структура на нашето трансформиращо се земеделие, те не могат да дадат отговор *защо съществува такова голямо разнообразие в аграрните организации в развитите пазарни икономики.* Освен това за селското стопанство по-скоро е вярно обратното и то най-често се характеризира като фамилен, отколкото като групов или корпоративен бизнес.

Съществува чисто икономическо обяснение за развитието на икономическите организации в селското стопанство. Един такъв резон е, че всяка трансакция, която се осъществява на пазара, може да се управлява и в някаква организация. Понякога може да се окаже, че е по-евтино (икономично) да се организира една трансакция чрез вътрешна форма вместо чрез пазара. Ако действително съществуват разходи за използването на ценовата система, нищо чудно индивидите да използват различни

организации и договорни средства за да минимизират разходите си за трансакция. *Следователно в реалния живот (за разлика от икономическите учебници) координацията на индивидуалната икономическа активност се прави освен чрез пазара и чрез различни частни организации, създадени от стопанските агенти за икономизиране на тяхната размяна.*

Първо, съществува не един а система от местни, регионални, национални и международни пазари. Има разходи за откриване на най-добрата цена и партньор за аграрните суровини, материали, машини и селскостопански продукти. За индивидуалния фермер равнището на тези разходи може да бъде твърде голямо ако се използва пазара за трансакция.

Второ, необходими са разходи за събиране на информация за: наличните технологии, машини, химикали, предпочитанията на потребителите. Трето, има разходи за преговаряне, пазарлъци, понякога за написване на договори за условията на размяна, времето на доставка, спецификацията на продуктите и т. н. Четвърто, необходими са разходи за наблюдаване и за санкциониране изпълнението на условията на договора. Пето, съществуват разходи за коригиране на договора. Шесто, когато възникнат спорове са необходими разходи за частно или съдебно решаване на противоречията. Най-накрая, тук трябва да включим и всички загуби от пропуснати ползи на ефективни трансакции, които се забавят или не се осъществяват.

Пазарът не е нито единствена нито перфектна форма за организация на икономическите трансакции. Понякога печалбата е по-голяма когато се координира разделението на труда вътре в организация под „видимата ръка на мениджъра“. Мениджъра, независимо от пазара решава как да се използват работниците в една фирма. Първоначално работниците се наемат от пазара и това е свързано с разходи за намиране на добри работници, за договаряне на условията на труд, надниците и т. н. Когато обаче тази трансакция се извърши веднаж, наемният работник е готов да следва заповедите на собственика по време на целия договорен период. *Като резултат координацията на икономическата дейност между двамата агенти (договарящ земеделски услуги в първия случай и наеман работник във втория) се извършва не от движението на пазарните цени, но по централизиран път от авторитета на мениджъра.* Превръщането на трансакцията от външна (пазарна) във вътрешна (фирмена) дава на фермера възможност (власт) да контролира трансакциите по-ефективно, да повиши своите адаптивни възможности и избегне пазарният риск. Това също позволява на мениджъра да списи повтарящи се разходи за намиране на продавач на земеделски услуги (или стоки), за договаряне на условията на размяна, за повторни преговори в процеса на изпълнение на договора, за решаване на спорове чрез трета

страна (например срд). Изгодата от тази нова форма на транзакция се изразява в икономия на управляемски, а не на производствени разходи.

Въпроса може да се постави и по друг начин: защо цялото селскостопанско производство не се извършва в една голяма компания? Или както Уилиамсон го поставя: "Защо не може голямата фирма да върши всичко, което свързването от малки фирми прави, а и повече?" (Williamson, 1992, стр. 339). Защо организацията на индивидуални фирми и други организации с различни размери в селското стопанство? Защо фамилиалната ферма е основна организация в земеделието и нейният размер е значително по-малък от компанията в индустрията? Кое определя границите на фермата и на фермерските организации? Защо фермерите в развитите страни участват в разнородни организации с различен размер?

Отговорът отново е, че предимствата на вътрешната организация на транзакциите не идват без разходи, а именно транзакционни разходи за координация чрез колективно вземане на решения или в парадиха. Идее, необходими са разходи за определяне на потенциална съществуваща ресурси и технологии, и за разработването на ефективен план. Второ, изискват се разходи за контролиране изпълнението на плана и за предотвратяването на отклонения от изпълнението. Трето, необходим са разходи за въвеждане на плана при различни условия на неговото изпълнение. Четвърто, съществуват разходи за стимулиране не на икономическите агенти. Пето, има разходи за изглаждане на конфликтите между различните членове на организацията или равнища на йерархията.

Много от фермерите в развитите страни смятат, че възможността да се използва семейна работна ръка за критичните земеделски операции е лимитиращият фактор за развитие на размера на фермите. Във фермерското извън семейните граници разходите за координация на индивидуалната дейност са много по-големи в организацията в сравнение с вътрешната организация, притежава голямо предимство за контролиране на транзакциите в сравнение с автономния пазар. Така характеристиките (неделимост, икономия на разходи и мащаби), то ефективния размер на вътрешната форма трябва да зависи от нейния потенциал да икономисва едновременно производствени разходи и разходи за транзакция. Ако погледнем назад в историческото развитие на българското селско стопанство лесно ще

видим, че организационния размер бързо дава от своя страна икономия на разходи (производствени разходи) и бюрократическите разходи за координация и мотивация (разходите за транзакция).

Пазарът и организацията (йерархията) не са взаимноизключващи се, а само две крайности между алтернативните форми за управление на транзакциите. Тези форми се ранжират от проста пазарна транзакция, чрез различни краткосрочни и дългосрочни дъво- и мулти-странни договори взаимоотношения, до вътрешна (на основата на единна собственост) интерация. Дали една транзакция ще се осъществи на пазара или в организацията зависи от диференциалните разходи за транзакция: транзакцията ще се извърши от организацията ако разходите са по-малко отколкото да се извърши на пазара или чрез друга организация. Следователно една организация става по-голяма ако включва (прави вътрешна) допълнителна транзакция, която преди се е осъществявала чрез пазара или от друга организация. Организационната става по-малка ако вътрешна транзакция се остави на пазара или на друга организация. По този начин на основата на сравнителната ефективност на алтернативните форми за транзакция може да се обяснят всички икономически структури в селското стопанство и разпределението на икономическата дейност между различните организационни форми.

Фермерът може да организира една транзакция, например обработка на земя с трактор, по доста различни начини: той може да закупи трактор (единна собственост); да наеме трактор (договор за лизинг); да даде трактор под наем (взаимносвързан договор); да купи услуга за обработка на земята на пазара (договор за услуга); някогато фермерите могат да закупят трактор, но да го ползват индивидуално; да се присъединят към кооператив и да ползват механизирани услуги (организация не целяща аренда на собственик на трактор; да наеме тракторист да обработи земята (трълов договор); да продава услуги по обработка на земя на пазара (организация с цел печалба). Тези алтернативни форми за транзакция имат доста различни разходи и предимства по отношение на стимулите. Коя форма ще бъде избрана ще зависи от относителните разходи за осъществяване на транзакцията. Следователно, за тази цел трябва да се извърши сравнителен анализ с минимизиране на разходите за транзакция.

Когато транзакцията се превърне в основен елемент на икономическия анализ тогава фермата (и фермерските организации) са форми за организация на транзакции — свързани (пехус) от външни и вътрешни транзакции. В еднолична фирма не съществуват вътрешни транзакции. Равнището на външни транзакции

зависи от степента на самозадоволяване на фермата и може да бъде близко до нула. Когато фермерът наеме постоянен работник тогава равнището на вътрешни трансакции нараства. Съответно разходите свързани с тези вътрешни трансакции стават големи и трябва да се вземе решение: дали е по-икономично да се наеме труд (вътрешен трудов договор) или да се купува от пазара (външен договор). Второто също предлага различни минимизиращи разходите варианти: дали да се договори услуга или купи готов продукт. *Икономическото определение на фермерската организация, което се получава е, че това е средство (форма) за организация на вътрешните и външните трансакции с минимум разходи.*

Икономическа роля на държавата

Икономиката на разходите за трансакция преодолява допускането на Неокласическата икономия за нула разходи по трансакция. Тя поставя „разходите за използването на икономическата система“ заедно с производствените разходи при дефинирането на ефективните граници на различните управленчески форми за организация на икономическата дейност. По този повод Ароу пише: „Безсилието на пазара (market failure) не е абсолютен. По-добре е да разгледаме по-широка категория, тази на разходите по трансакция, която най-общо затруднява, а в отделни случаи и блокира формирането на пазарите“ (Arrow, 1969, стр. 46). Когато специализацията и диверсификацията на икономическата дейност нараства, тогава размяната между икономическите агенти става сложна. В резултат на това разходите за координация и мотивация на активността на специализираните агенти заема нарастваща част от целокупните обществени разходи. Според някои изследвания разходите за трансакция достигат до 45 % от Общия продукт на индустриалните страни като САЩ (North, 1994, стр. 360). За да печелят от специализацията и да икономисват разходи за обмяна икономическите субекти използват съответни форми за трансакция като: „избери си сам“ изобретението за маркетинг или широко разпространената търговия с произходи (силистренски кайсии, самоковски картофи, мелнишко вино и т.н.) в селското стопанство; стопанските агенти създават различни частни организации като контракти, дългосрочни споразумения, франчайзи и др.; регистрират и специални организации като фермерски сдружения, кооперации, корпорации и т.н. В модерните икономики са изобретени сложни институции целящи минимизиране на разходите за трансакция като качествени стандарти, етикети с информация, системи за обществено санкциониране на контрактите и др.

Концепцията за провала на пазара („market failure“) не нова в икономическата теория. Маркс направи задълбочен анализ на несвършенството на пазара и на капиталистическите

форми на организация. Той обаче търси разрешение на проблема в организацията на всички трансакции в една форма — национална йерархия. Маркс също така пропусна да види дисикономията от координацията и мотивацията на дейността чрез бюрокрацията. Традиционната Институционална икономика описва случаите на пазарния провал за да оправдае държавната интервенция в аграрните трансакции. Тя обаче, пропуска цялото многообразие на ефективни частни управленчески организации (фирми, контракти, споразумения и др.), които могат да заместят пазара. Също така не се взема предвид и възможността за провал на държавата („Government failure“).

Когато един крупен млекопроизводител наеме ветеринарен лекар вместо да разчита на пазара на ветеринарни услуги; или когато фермерите образуват снабдителски или маркетингов кооператив вместо да използват свободния пазар за закупуване и продажба на продукти; или когато един фермер влезе в дългосрочен контракт с преработвателно предприятие или търговец; и когато някоя агрофирма създава собствен технологичен отдел вместо да закупува екстеншън услуги от пазара, *всичко това означава че стопанските субекти заместват ценовата система с различни форми на непазарни организации на аграрните трансакции* (трудов договор в първия случай, сдружение във втория, стратегическо споразумение в третия или вертикална интеграция в последния).

Понякога включване на трета страна в индивидуалните трансакции е необходимо за да ги направи по-ефективни или изобщо възможни. Много често това е резултат от частно включване на трета страна в трансакцията. В развитите страни много частни пазари на едро, хранителни вериги или дистрибутори и други са формирали и широко използват собствени стандарти за качество на аграрните продукти. Нерядко ефективното участие на трета страна е резултат от колективните усилия на дадена общност. В този случай то се осъществява от обществена организация или пък от местни органи за управление. Ако например се въведе регистрация на наличната за даване под наем земя на общинско или регионално ниво, това ще помогне на търсещи и предлагащи за обработване земя да намерят партньори. Реализираната икономия на разходи по арендни трансакции може да достигне огромни размери, ако тази организация посредничи на голям кръг от контрагенти.

Когато всички форми на икономическа организация в частния сектор не работят задоволително, съществува необходимо условие за държавна намеса (Government intervention) в аграрните трансакции. Аграрните научни изследвания и екстеншън, инфраструктурното развитие, трансакциите за аграрен кредит, са типични примери за неефективна пазарна организация. Тези дейности могат да

се осъществяват и като частна организация (например от фермерски кооператив). Разходи, например, за транзакции по организирането на десетки или стотици фермери ще бъдат доста големи. Заедно с това формирането на подобна организация изисква доста дълъг период. Тази организация също, няма да бъде много устойчива тъй като съществувала малка зависимост между индивидуалните усилия (разходи за организация) и получаваната индивидуална изгода от използването на организацията (този икономически феномен е известен като „безплатна езда“ (free riding). Ето защо държавната интервенция в този тип транзакции ги прави по-изгодни или изобщо възможни. Това е когато например държавата образува експериментална станция, за да предоставя безплатно технологии, нови сортове и други аграрни иновации на фермерите, или когато тя подпомага формирането на фермерски организации като кооперативи, асоциации за гарантиране на аграрния кредит и т.н.

Най-големият проблем е, че когато пазара или частния сектор изглежда не работят ефективно, това не значи че държавната интервенция винаги е по-ефективна. Практиката за държавно регулиране на земеделието след 1989 г. в нашата страна изобилства от лоши примери за подобна неефективна интервенция на държавата като трета страна. Съобразено за всяка държава намесата в аграрните транзакции изобщо трябва да бъде оценявана по отношение на разходите (включващо общия случай за обществената намесата в аграрната сфера, а също и избора на специфични форми за нетова организация (директно държавно финансиране или пряко производство на общественни продукти от държавата, пряко и косвено регулиране на частните транзакции и пазара и др.) в сравнителен и предимно намаляващ транзакционните разходи анализ. Например, запазването и подобряването на околната среда е с нарастващо търсене във всички високо развити страни. Очевидно пазарният механизъм не може да задоволи тази обществена потребност ефективно. Индивидите биха могли да формират различни частни организации за задоволяване на тяхната потребност от красива природа. Това обаче, е много скъп и продължителен процес, поради ниската усвояемост (appropriability) и многото опосредствени ефекти (externalities) на инвестициите. Държавната намесата в тази транзакция ще е по-ефективна. Съществуват множество различни начини за организиране на тази транспарентна транзакция: държавата може да въведе природосъобразни стандарти за фермерство и за запазване на природните ресурси; държавата може дори да забрани някои опасни за природата технологии и да формира специална агенция да следи тази забрана; държавата може да има собствена компания с основна функция запазване и подобряване на

Текущи и дългосрочни разходи за транзакции

До тук разгледахме Икономиката на текущи разходи за транзакции в селското стопанство. Освен това всяко общество трябва да носи и дългосрочните транзакционни разходи за формирането на една или друга организационна форма. Това са големите първоначални разходи за бизнес предприемачество в частния сектор (например за образуване и укрепване на една артофирма) и за политическо предприемачество за снабдяване с „обществени стоки“ (public goods) или институционално развитие. Тези разходи са различни от текущите транзакционни разходи за използване на алтернативните организационни форми. Те имат характер на дългосрочни инвестиции, които трябва да се откупят от потенциална за минимизиране на транзакционните разходи на новите форми. Неща да предположим, че една транзакция изисква високи специфични за нея вложения и

В заключение може да се каже, че в пазарните икономики стопанските агенти се нуждаят и развиват извънпазарни форми за организация на техните транзакции, и реалната икономика се състои от много координирани субсектори. При конкурентни условия тенденцията ще бъде да се адаптират тези организационни форми, които най-много икономисват разходите по транзакция. Това означава, че не съществуват само една форма за организация на всички видове и типове аграрни транзакции, нито че някак универсална форма може да съществува вечно. Управленческите форми ще възникват и се развиват когато някаква потенциал за снижаване на разходите по транзакция съществува. Управленческите форми ще възникват и се развиват когато някаква потенциал за снижаване на разходите по транзакция съществува, и те в крайна сметка ще отпрат ако се появят по-ефективни форми на организация. В крайна сметка налицият арсенал от алтернативни форми за аграрни транзакции между индивидите намира своя фундамент в доминантната законова система. Ако например са наложени ограничения на поземлената собственост и аренда, то тогава дребното фермерство и частичната заетост ще се разпространят като основна форма за организация в селското стопанство; или ако съществуват забрани за използване на изполи-цата, тогава арендата с фиксирана рента ще се развие като единствена, макар и не най-ефективна форма за организация на транзакциите на земя.

данькоплатците.

на тази транзакция ще имат различна цена за

едновременно не е повтаряща се между партньорите. Търговията с интелектуални аграрни продукти (например патенти) може да се включи в тази група трансакции. Пазарната организация не може да осигури задоволителна възвращаемост на частните вложения в дадената трансакция, поради скъпото санкциониране и контрол върху потреблението на нововъведенията, високата неопределеност и риск в иновационната дейност и т.н. В резултат някои или всички от партньорите няма да инвестират в специфичните за трансакцията с определен партньор активи и тя не би се осъществила изобщо. Участието на трета страна (чрез подпомагане, арбитраж, санкциониране и др.) е необходимо за ефективната организация на подобна трансакция. В този случай държавната роля в развитието на нова аграрна собственост (например въвеждане на авторско право върху интелектуални аграрни продукти) и нейното санкциониране ще бъде критична.

Съществуват два типа дългосрочни разходи за трансакция: „за формиране на институции за управление като фирми, хибриди, бюра“ и за „промяна на институционалната среда, в която правата на собственост са част“. Факторите и механизмите за индуцираната институционална модернизация в аграрната сфера са добре разработени в литературата за Обществен избор (Public Choice Theory). Още повече ефективността при мобилизиране на факторите за институционална иновация зависят от традицията, културата и т.н. и те са доста различни за всяка страна (твърдението на Норт, че не могат да се изнасят институции). Тук е необходим междудисциплинарен подход, за да се разбере комплекса от фактори довеждащи до едно или друго организационно развитие.

Разходите за трансакция в периоди на трансформация на обществото и развитието на институционалната среда (либерализиране на пазарите, въвеждане на нови права на собственост, права на гражданско договаряне и др.) трябва да бъдат много по-големи от периоди на стабилно институционално развитие. Това е изключително важно когато се сравняват текущите резултати от аграрното развитие след 1989 г. с ефективността на селското стопанство в периода на постоянно „усъвършенстващите се икономически механизми“ преди това. Обществените предпочитания във всеки от етапите на развитието и допустимите социални разходи за институционална модернизация са доста различни за всяко общество. Те са много важен икономически параметър, но те идват за икономическата система отвън — от политическата система на обществото. Икономическият анализ може малко да допринесе за дефинирането на тези равнища, тъй като това е сферата на политическо вземане на решения.

Новите институции идват като резултат от частното предприемачество, от гражданските договорености, и сдружаването на субектите и т.н. Освен това икономическите агенти трябва да имат политическата свобода да формират организации и асоциации с цел лобиране за „обществени стоки“, за формиране на търсене и снабдяване с фундаментални институционални промени. Ефективно икономическо развитие не може да се осигури без демокрация в икономиката, което значи свободен пазар и свобода да се избират частни форми за трансакция. Но няма да има реална икономическа демокрация без да съществува демокрация в политическата сфера. В тази светлина трябва да се разглеждат фундаменталните промени на институционалната структура в Източна Европа и да се оценява потенциала им за повишаване на ефективността на аграрните трансакции.

Насоки за анализа на аграрните трансакции

Когато специализацията и диверсификацията на селското стопанство се повишава, фермерите в нарастваща степен се нуждаят от размяна на своите продукти, дейности и притежавани ресурси — т.е. те трябва да интензифицират своите трансакции с другите стопански субекти. В модерните икономики разходите свързани с различните типове аграрни трансакции заемат значителна част от съвкупните обществени разходи. Развитието на минимизиращи трансакционните разходи форми заема значителна част от бизнес управлението и в икономическата теория. Индивидите могат да използват пазара за координация на своите трансакции или те могат да проектират специални организации за осъществяване на трансакциите. Коя форма за трансакция те ще изберат зависи от икономизиращия потенциал на различните форми.

Традиционната счетоводна, статистическа и друга отчетност обаче не дава възможност да се измерят разходите за трансакция директно. След като сме дефинирали трансакционните разходи и възможностите за тяхното приложение в организационния дизайн трябва да се опитаме да операционализираме тази методология. Това става посредством определяне на специфичния характер на аграрните трансакции и техните „критични измерения“. Критичните фактори детерминират изменението на разходите за отделните видове аграрни трансакции. Абсолютният размер на разходите за трансакция не е възможно да се измери, но и не е необходимо. Ние можем да определим критичните микроикономически фактори, влияещи върху равнището на трансакционните разходи. След това трябва да оценим сравнителния потенциал на различните форми за оптимизиране действието на различните фактори. Тук обаче сме принудени да навлезем във водите на микроикономиката и да се разделим

с някои от постулатите на традиционната икономика.

Следователно трябва да се класифицира съществуваният контингент от алтернативни контракти и управленчески форми за организация на различни аграрни транзакции: за снабдяване (със земя, суровини и материали, капитал, работна сила и т.н.), маркетинг и технологическо развитие. После трябва да се тестват алтернативните форми за организация на транзакциите по отношение на критичните транзакционни фактори с критерия за минимизиране на разходите по транзакция. По този начин ще получим ефективните граници на пазара и границите на структурното развитие в частния сектор. Необходимо е да се определят и случаите на несъвместност и провал на частните и пазарните аграрни структури отново по отношение на транзакционния критерий. На тази основа ще се определи ефективната структура за обществена интервенция и алтернативните форми за държавна намеса в аграрните транзакции.

Прилагането на методологията на Икономиката на разходите за транзакция ни дава възможност да поставим проблема за пре-

структуриране на българското земеделие на по-рационален фундамент. Тя ще ни позволи да дефинираме ефективните граници на алтернативните структури, които могат да се използват в трансформирания се условия: от пазарния механизъм (автономната пазарна система), през различните контракти държавна (частно държавна) и тристранни (санкционирани от трета страна) форми, до цялостно интериорна (на основата на обща собственост) икономическа организация. Вморо, тази концепция ще ни даде възможност да намерим необходимия критерий за институционален дизайн: за използването на пазара и различни управленчески структури в частния сектор; за държавната намеса в аграрните транзакции и за селекцията на специфичните форми за държавна интервенция.

ЛИТЕРАТУРА

I. Arrow, K. "The Organization of Economic Activities" in "The Analysis and Evaluation of Public Expenditures", Vol. I, US Government Print Office 1969.

2. Barry, P., Sonka, S., Lajili, K. American Journal of Agricultural Economics, Vol 74, 1992, No 5.
3. Coase, R. "The Nature of the Firm", Oxford University Press, New York, 1993.
4. Masten, S. "Transaction Cost Economics and the Organization of Agricultural Transactions" NC-194 Symposium 1991.
5. North, D. "Economic Performance through Time" American Economic Review, Vol 84, 1994, No 3.
6. Williamson, O. "The Economic Institutions of Capitalism", Free Press, New York, 1985.
7. Williamson, O. "Market, Hierarchies and Modern Corporation", Journal of Economic Behaviour and Organization, Vol 17, 1992.

Economic Dimensions of Agrarian Transactions

H. BACHEV

Institute of Agricultural Economics - Sofia

(Summary)

Transaction Cost Economics provides a powerful framework for understanding of development of all variety of government structures and institutions we can see in the modern world. However, this new developing concept has not been completely applied to the agrarian sphere to examine governance mechanisms and factors for institutional modernization. In this paper attempt has been to adapt basic principles of the Transaction Cost Economics to the agrarian area of transitional economies. Main assumptions and development of the Transaction Cost Economics have been classified. Agrarian transaction have been put in the center of the economic analysis. Types of agricultural transactions and structures of costs associated with them have been examined. Comparative analysis with presumptions of the Neoclassical and Traditional Institutional Economics have been made as well at its potential for implementation in effective organizational design have been presented. Structures for organization of agrarian transaction and economic role of the government have been defined on the base of the potential of different governance modes to economize of transaction costs. Directions for development of transaction cost economizing in analysis of institutional structures of transitional Bulgarian agriculture have been determined.